

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Campbell T. 79. Glenara / Thomas Campbell // Английская поэзия в русских переводах (XIV – XIX века) : сб. / сост. М. П. Алексеев, В. В. Захаров, Б. Б. Томашевский. На англ. и русск. яз. – М. : Прогресс, 1981. – P. 306–308.
2. The Mother's Malison, or, Clyde's Water // The English and Scottish Popular Ballads / Ed. By Fr. J. Child. – Vol. IV (Part VII). – Boston : Houghton, Mifflin and Co., 1890. – P. 185–190.
3. Willy Drowned in Yarrow // The Golden Treasure. Selected from the best songs and lyrical poems in the English language and arranged the notes by Francis T. Palgrave. – London : Macmillan and Co., Ltd., St. Martin's Street, 1944. – P. 147–148.
4. Переклад Ольги Смольницької, 2016–2017.

SMOLNYTSKA O. O.
Research Institute of Ukrainian Studies

COMPARISON OF COMMON MOTIVES IN THE SELECTED SCOTTISH BALLADS AND SMALL GENRE OF THE SONG FOLKLORE: PROBLEMS OF THE POETICAL TRANSLATION

Summary

The common features of the plots and motifs of the selected Scottish popular ballads is determined. The material of analysis are "The Mother's Malison, or, Clyde's Water", "Willy Drowned in Yarrow", anonymous Scottish short ditties about rivers. The ballad of the Scottish poet Thomas Campbell "Glenara" as one of hypothetical roots of "Macbeth" by W. Shakespeare is taken. The illustrative demonstration of the necessity of retaining original rhythmic and native Gaelic vocabulary saving is given. The last can be sometimes domesticated by descriptive method.

Key words: *ballad, translation, superstition, the Scottish studies, Scots, lexeme.*

УДК 821.162.1

ТКАЧУК О. П.
Хмельницький національний університет

МУЛЬТИКУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ДЖОЗЕФА КОНРАДА В КРИТИЧНИХ РЕФЛЕКСІЯХ ХХ СТОЛІТТЯ: PRO ET CONTRA

Анотація

Стаття присвячена дослідженню проблеми мультикультурної ідентичності Джозефа Конрада у критичних рефлексіях ХХ ст. Розуміння англійської національно-культурної специфіки творчого світу письменника, який з дитинства перебував під впливом англійської літературної традиції, а пізніше і англійської ментальності, у критичних колах відбувалося в контексті усвідомлення поступової акультурації польського митця в англійському інтелектуально-художньому континуумі.

Ключові слова: *Джозеф Конрад, мультикультуралізм, національно-культурна ідентичність, акультурація.*

Долученість письменника до англійського контексту польська критика помітила ще на початку ХХ століття. **Мета статті** – визначити маніфестацію рис польської та англійської національно-культурної ідентичностей митця у працях критиків, що для розуміння генези поетологічних особливостей в художньому світі англійського класика польського походження є надзвичайно *актуальним*. Знаменним видається те, що у той час, коли англійські критики шукали польське підґрунтя літературних творів Конрада, польські – ясно бачили його англійське тло. Так, польський дослідник Віктор Гомулицький здивовано зазначав: «Читаючи Конрада, проти волі задаєш собі питання: “Та хіба цей письменник колись відривався від Польщі? Та ні, він просто ніколи до неї не належав”» [15, с. 734].

Натомість, англійські звичаї та повсякденні обряди, характерні для англійської національної ментальності, не залишили слідів на поведінковій моделі Конрада. Будучи в цій царині вірним самому собі, митець, як зазначають Джессі Конрад та Ружа Яблковська, до всього ставився «по-польськи надзвичайно серйозно, навіть в тривіальних ситуаціях» [7, с. 397; 17, с. 446–447], на відміну від холодного англійця, часто навіть занадто бурхливо проявляв емоції. Той портрет, зітканий із характерних «не», що малює Джессі Конрад, вона не без подиву вважає далеко «неанглійським»: «Конрад *не визнавав* занять спорту та довгих прогулянок для здоров'я. *Не міг* в своєму домі нічого відремонтувати, *не займався* садом. *Не захоплювався* конними пробіжками та національною грою в крокет. *Не любив* помпезних ланчів, обідів та зібрань. *Не виносив* клубного життя. *Не гнався* за титулами та орденами. Навпаки був безпосереднім, зануреним в себе, відстороненим, <...> вважаючи, що йому достатньо мати гідність письменника». А такі польські риси Конрада, як старомодні (на погляд англійців, – «орієнтальні»), чемні, придворні (по-польськи *dwórne*) манери, жива жестикуляція – викликали в англійця розважливу посмішку, польський же читач вважав би їх абсолютно природними для поляка» [виділено нами. – О. Т.] [7, с. 397; 17, с. 446–447].

«Єдиний польський офіцер в британському торговому флоті» [11, с. xlviii], Конрад, після того як прийняв британське громадянство за порадою дядька Тадеуша Бобровського, поступово, з плином років став англійцем «за переконаннями». Письменник був дуже вірним собі, оселившись в графстві Кент, яке більше, ніж інші землі Англії, нагадував йому, як він іноді казав своїм друзям, «хвилясті рівнини України, де він дорослішав, всі покриті полями і лугами» [21, с. 126].

З англійською мовою та літературою Конрад мав можливість ознайомитись в Росії. Відчуття приреченості на вигнання у свого сина Аполо Коженювський намагався вгамувати шедеврами світової літератури, які він перекладав, «щоб не піддатися похмурості й самотності у засланні» [21, с. 230]. Аполо ділив свій час між освітою сина та перекладами польською мовою творів Шекспіра та Гюго. Відтворюючи цей час в пам'яті в листі Едварду Гарнетту (від 20 січня 1900 року), письменник пише про мистецькі полотна, які стали предметом уваги його батька: «ці твори я добре пам'ятаю, але можуть бути й інші. Деякі з них я читав, коли мені було не більше вісьми чи дев'яти років». Мова йде про п'єси Шекспіра «Багато галасу з нічого», «Як вам це сподобається», «Два веронці», «Комедія помилок», «Отелло» [8, с. 246].

Томас Манн зазначав, що психологічний портрет митця польського походження відповідав «духові англійської культури», тим самим визначивши вибір мови для самовираження [12, с. 70]. Роман Дибоський писав, що Конрад «був і поляком і англійцем, але лише англійською мовою міг розкрити свою особистість», адже тематика творів письменника потребувала «конкретності, дієвості та енергії» англійської мови [5, с. 336].

В історії людства не часто можна спостерігати факт звеличення національної культури іноземцем, який вивчив би мову, будучи вже повнолітнім, як Конрад, після двадцяти. Цей феномен влучно характеризує Рут Матільда Стауфер: «У віці двадцяти одного року він вивчив ту мову, якою його потім було проголошено найвидатнішим митцем двадцятого століття» [26, с. 24]. Але вивчав її письменник, згадуючи його улюбленого героя Янко Гуралю, «як вчиться дитя», щоб потім у своїх роботах демонструвати повне володіння англійською мовою.

В критичних оцінках дослідників процес акультурації в англійське середовище відбувався одночасно з асиміляцією англійської мови. Так, на думку Жака Дарра, «вирішивши писати англійською, Конрад сам став англійцем» [10, с. 7]. Пітер Ланселот Малліоус свідчить про певну антиномію художньої природи поляка, який прославився в Англії: «парадокс в тому, що на диво “глобальний” Конрад, народившись в Польщі, є при цьому надзвичайно англійським майстром» [19, с. 9]. Джеймс Х'юнекер називав Конрада «майстром англійської прози, який, до речі, писав іноземною мовою» («a master of English prose though writing in a foreign language») [16, с. 21].

Джон Голсуорсі констатує, що в Конрада було серце і моряка і художника. Серце моряка ніколи б не забуло, чим він зобов'язаний Англії. Але чи могло серце художника колись забути Польщу? [21, с. 230]. Безперечно, явище перетворення капітана корабля далекого плавання в митця світового масштабу, художника, який ще у ХІХ столітті багато в чому започаткував засади літератури майбутньої епохи, – є унікальним не тільки для англійської, а й світової культури. Можливо, крім артистичного таланту та дострокового ознайомлення з культурою своєї другої батьківщини, причина успіху поляка в англійському суспільстві міститься в усвідомленні спорідненості європейських націй, що сповідають свободу та чесність, безперервність традиції. Ще однією складовою цього Голсуорсі вважав море, адже «в ньому жив дух бродяжництва, який зробив англійців найвеличнішою морською нацією у світі; і, здається, саме на англійських кораблях він підсвідомо шукав можливості проявити себе найповніше. До того ж Англія була для нього країною мрії: ще в дитинстві у Польщі такі англійські митці та дослідники як Чарльз Діккенс, капітан Марріет, капітан Кук і Франклін, дослідник Арктики були оточені ореолом. Про Діккенса він завжди говорив з тою ніжністю, яку ми відчуваємо до письменників, що полонили нас на зорі життя» [2, с. 363].

Поляк чи англієць, а може і поляк і англієць? Немає сумнівів, зазначає Стефан Жеромський у варшавському періодичному виданні «Навколо світу» (березень 1926 р.), Конрад любив Англію і висловлював цю прив'язаність багато разів у своїх творах, «адже мав шляхетне серце і ніколи не забував добра, яке отримував» [21, с. 230]. Прихильність двом світам, двом національним спадщинам були властиві Конраду як запорука мистецьких відкриттів, що стало підставою для визначення особливого стану митця: «Конрад мав подвійну національність: він був поляком, про що свідчили його твори та захоплювався Англією», впевнений Адам Гіллон [14, с. 211]. Те, що письменнику були властиві кілька різних ідентичностей, зазначає і Лоуренс Девіс [11, с. 1], – передусім польська і англійська. «Втрата для Польщі виявилася набуттям для Британії. Конрад обрав Англію для подальшого життя, а англійську мову як засіб спілкування, Англія отримала одного зі своїх найвидатніших романістів», наголошує Норман Шеррі [24, с. 10]. Неприховану втіху від того, що англійці «здобули містера Конрада зі слов'янських земель», висловлює і Едвард Гарнетт [13, с. 141].

Варто зазначити, ще у 1901 році, Конрад писав польському письменнику Юзефу Коженювському в листі від 14 лютого, що його тітонька, Маргарита Порадовська, вважає його видатним англійським письменником [8, с. 322–323]. Інтуїтивне художнє передбачення письменниці приголомшливе, – визначити долю митця тоді, коли він був ще маловідомим

автором. Ще при його житті, приблизно з 1914–1915 років Конрад стає надзвичайно популярним і його творчість розглядається в площині співставлення зі славетними класиками англійської літератури. Так, Джеймс Х'юнекер вважав, що Конрад «залишається єдиною людиною в Англії, яка належить до безсмертної компанії Мередіта, Гарді та Генрі Джеймса» («Conrad, the only man in England today who belongs to the immortal company of the Meredith, Hardy and Henry James») [16, с. 21]. Розглядає постать Конрада поруч з Шекспіром, Діккенсом, Генрі Джеймсом і Джон Голсуорсі [3; с. 379]. Редьярд Кіплінг вважав, що «з пером в руках він був першим» серед англійських письменників, цитує Джеффри Мейерс («with a pen in his hand he was first amongst us») [20, с. 209], а Генрі Джеймс змальовував Конрада як «генія» і ставив його високо над сучасним поколінням англійських митців [22, с. 451]. Не буде зайвим також нагадати, що пізніше, лауреати Томас Манн і Сол Беллоу гадали, чому Нобелівська премія була присуджена їм, а не Джозефу Конраду [4, с. 26].

Джеймс Х'юнекер, спостерігаючи властиві Конраду «слов'янськість» і «англійськість», описує один епізод своїх стосунків із письменником: «Він одягнув монокль, вираз його обличчя був майже гордовитий, коли він мчав мене на своїй машині по рівнесеньких дорогах Кента. Слов'янськість зникла. Він говорив тепер не про своє мистецтво, а про свою подагру – хворобу бідної людини, як він це з посмішкою визначив» [16, с. 26]. Конрад ніби намагався приховати своє слов'янське походження, свою емоційність і вразливість за повсякденними розмовами ні про що, вдати з себе тверезомислячого і прагматичного англійця, та чи розсудливість і холодність (які прийнято вважати суто англійськими рисами характеру), що були притаманні письменнику, не органічно поєднувались зі слов'янською романтичністю? Адже для того, щоб прийняти рішення виїхати у Францію, а потім в Англію, відмовляючись від військової служби у Російській імперії, вижити і досягти кар'єрного росту у морському англійському флоті, йому, іноземцю, вочевидь, недостатньо було мати тільки одну психологічну чутливість та хист до піднесених умовивідів.

Досі залишається загадкою, впевнений Фредерік Роберт Карл, «як син польських революціонерів-націоналістів перетворився на англійського моряка, який став одним з провідних митців в англійській культурі» («why this son of Polish nationalist revolutionaries turned English seaman became one of the leading novelists in our language») [18, с. xxxiv]. Але захоплення французькою літературою ще в юному віці та досконале володіння французькою мовою не стало для Конрада достатнім приводом для прийняття відповідного рішення в ситуації фактичної еміграції у Францію. На думку Марка Амусіна, саме вибір професії, переїзд до Англії та довге перебування серед англійців на судах в морі було причиною початку англійської літературної кар'єри: «досвід, отриманий за роки існування в системі англійського судна, цього острівця британського суспільства серед бур і рутини морського життя, став стимулом для його літературних занять – і забезпечив його запасом безцінних життєвих вражень» [1, с. 69].

Починаючись з усвідомлення «чужоземності» (англійською – alien) художнього стилю, вивчення національної ідентичності Конрада поступово трансформувалось в площину «слов'янськості» (англійською – слов'янин, слов'янськість – Slav, Slavonism). Так, Норман Шеррі стверджує, що термін «чужоземність» вперше був застосований невідомим автором у ревію, що було опубліковано у «The Times Literary Supplement» 20 вересня 1907. При цьому в словах автора цього ревію мимоволі прослизає дещо на кшталт заздрості: «Англійці не можуть бути занадто вдячні за те, що цей чужоземний геній так блискуче застосовує нашу рідну мову для висловлення свого співчуття, своїх знань та досвіду» [25, с. 137].

Але з точки зору оцінки англійців, вважає Здзіслав Найдер, в багатьох аспектах Конрад вважався письменником континентальним. Розмірковуючи над проблемою «англійськості» Конрада, Найдер вирішує її в площині дихотомії «свій – чужий», тобто «англійський – континентальний», іншими словами, – «англійський – європейський» [23, с. 46–47]. З іншого боку, у самій Англії, в якій мешкав і творив, Конрад дуже часто сприймався як чужоземець і міжнародний письменник. Форд Медокс Форд, його багаторічний приятель та соратник, підкреслював в своїх спогадах, що духовно Конрад не почував себе в Англії як у себе вдома; сам Форд вважав його, з огляду на його польськість, «елізбетинцем» – людиною культури шістнадцятого століття. Мабуть, Форд вважав, що елізбетинці не були культурно островітянами. Один з найближчих британських приятелів Конрада, Едвард Гарнетт, писав у «Weekly Westminster» від 10 жовтня 1925 року, що Конрад мав континентальну «традицію у своїх жилах і нервовій системі настільки, як не мав жоден англієць» [23, с. 56–57]. Особливості англійської, певні неправильні звороти англійської мови Конрада згадує і Джон Голсуорсі.

Справляє враження розбіжність оцінок рівня англійської мови самим автором та його критиками. Якщо у письменника відчувається сумнів у власній майстерності, багато, хто був знайомий з творчістю Конрада, зазначають його високий рівень володіння стилем та образністю. Так, в листі Маргариті Порадовській від 5 січня 1907 року він скаржиться на її чужорідність: «англійська досі для мене іноземна і маневрування вимагає страшних зусиль» [9, с. 401].

Таким чином, розуміння англійської національно-культурної специфіки творчого світу письменника, який з дитинства перебував під впливом англійської літературної традиції, а пізніше і англійської ментальності, у критичних колах відбувалося в контексті усвідомлення поступової акультурації польського митця в англійському інтелектуально-художньому континенті.

Список використаної літератури

1. Амосин М. Русская страда Джозефа Конрада / М. Амосин // Нева. – 2007. – № 12. – С. 64–76.
2. Голсуорси Дж. Воспоминания о Конраде / Джон Голсуорси // Голсуорси Дж. Статьи, речи, письма. Собр. соч. в 16 т. / пер. Г. Злобина – Т. 16. – М. : Правда ; Библиотека «Огонек», 1962. – 511 с.
3. Голсуорси Дж. Силуэты шести писателей / Джон Голсуорси // Голсуорси Дж. Статьи, речи, письма. Собр. соч. в 16 т. / пер. Г. Злобина. – Т. 16. – М. : Правда ; Библиотека «Огонек», 1962. – 511 с.
4. Кожинов В. Нобелевский миф / Вадим Валерианович Кожинов // Судьба России. – 1997. – № 3. – С. 24–28.
5. Столярченко О. Рецепція і польський контекст творчості Джозефа Конрада / Ольга Столярченко // Українська полоністика. – 2007. – Філологічні дослідження. – Вип. 3–4. – Київ : вид-во Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2007. – С. 331–337.
6. Рязанцева Т. Опозиція «свого – чужого» як аспект теми самотності у метафізичній поезії О. Стефановича і М. Цветаєвої // Літературна компаративістика. – 2011. – Вип. IV. Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. – Ч. II. – Київ, 2011. – С. 156–170.
7. Conrad J. Joseph Conrad / Jessie Conrad. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1959. – 478 s. – Przetłoczyła z angielsk. Wanda Nałęcz-Korzeniowska.

8. Conrad J. *The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes* / Joseph Conrad / Edited by Frederick R. Karl and Laurence Davies. – Cambridge ; London ; New York ; New Rochelle ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 1986. – V. 2 (1898–1902). – 483 p.
9. Conrad J. *The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes* / Joseph Conrad / Edited by Frederick R. Karl and Laurence Davies. – Cambridge ; New York ; New Rochelle ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 1988. – V. 3 (1902–1907). – 532 p.
10. Darras J. *Joseph Conrad and the West: Signs of Empire* / Jacques Darras. – London : MacMillan, 1982. – 158 p. – Trans. from French by Anne Luyat and Jacques Darras.
11. Davies L. *Introduction to Volume One* / Laurence Davies // Conrad J. *The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes* / Joseph Conrad / Edited by Frederick R. Karl and Laurence Davies. – Cambridge ; New York ; Port Chester ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 1983. – V. 1 (1861–1897). – P. xlviii–lxi.
12. Fothergill A. *Secret Sharers: Joseph Conrad's Cultural Reception in Germany* / Anthony Fothergill. – Bern : Peter Lang, 2006. – 274 p.
13. Garnett E. *Unsigned Review on Conrad (28 September 1907)* / Edward Garnett // Sherry N. *Joseph Conrad: The Critical Heritage* / edited by Norman Sherry. – London and New York : Routledge, 2005. – P. 141–143.
14. Gillon A. *Conrad and Shakespeare and Other Essays* / Adam Gillon. – New York: Astra Books, 1976. – 245 p.
15. Gomulicki W. *Polak czy Anglik* / Wiktor Gomulicki // *Conrad w oczach krytyki światowej* / Pod redakcją Henryka Krzeczowskiego / Wyboru dokonał Zdzisław Najder. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1974. – S. 729–735.
16. Huneker J. *A Visit to Joseph Conrad* / James Huneker // *Joseph Conrad: Interviews and Recollections* / Joseph Conrad / ed. by Martin Ray. – London: The Macmillan Press LTD, 1990. – P. 21–27.
17. Jabłkowska R. *Posłowie* / Róża Jabłkowska // *Conrad J. Joseph Conrad* / Jessie Conrad. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1959. – S. 441–459.
18. Karl F. R. *General Editor's Introduction* / Frederick Robert Karl // Conrad J. *The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes* / Edited by Frederick R. Karl and Laurence Davies. – Cambridge ; New York ; Port Chester ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 1983. – V. 1 (1861–1897). – P. XXVII–XLVII.
19. Mallios L. P. *Our Conrad: Constituting American Modernity* / Peter Lancelot Mallios. – Stanford, Calif. : Stanford University Press, 2010. – 488 p.
20. Meyers J. *Joseph Conrad: A Biography* / Jeffrey Meyer. – New York : Charles Scribner's Sons, 1991. – 428 p.
21. Morf G. *The Polish Heritage of Joseph Conrad* / Gustav Morf. – New York : Haskell House, 1965. – 280 p.
22. Najder Zd. *Joseph Conrad: A Life* / Zdzisław Najder. – Rochester ; New York : Camden House, 2007. – 757 p. – Translated by Halina Carroll-Najder.
23. Najder Zd. *Joseph Conrad jako pisarz europejski* / Zdzisław Najder // Najder Zd., Perczak W., Ryszewski B. *Conrad: Polak, żeglarz, pisarz* / Zdzisław Najder, Wanda Perczak, Bohdan Ryszewski. – Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1996. – S. 46–57.
24. Sherry N. *Joseph Conrad: A Commemoration: Papers from the 1974 International Conference on Conrad* / Ed. by Norman Sherry. – London : Macmillan Press, 1976. – 224 p.
25. Sherry N. *Joseph Conrad: The Critical Heritage* / edited by Norman Sherry / Norman Sherry. – London and New York : Routledge, 2005. – 318 p.
26. Stauffer R. M. *Joseph Conrad: His Romantic-Realism* / Ruth Matilda Stauffer. – Boston : The Four Seas Company, 1922. – 128 p.

TKACHUK O. P.
Khmelnysky National University

MULTICULTURAL IDENTITY OF JOSEPH CONRAD IN CRITICAL REFLECTIONS: PRO ET CONTRA

Summary

The article deals with the problem of Joseph Conrad's multicultural identity in critical reflections of the twentieth century, examining two national-cultural identities of the writer: Polish and English. Taking into account that Conrad was under the influence of English literary tradition and English mentality, critics appreciated the English national-cultural peculiarities of the artist's creative world in the context of awareness of his gradual acculturation in the English intellectual and artistic continuum.

Key words: *Joseph Conrad, multiculturalism, national-cultural identity, acculturation.*

УДК 821.111:81'255.4=111=161.2

ЦЕПЕНЮК Т. О.
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ВІДТВОРЕННЯ АЛЮЗІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ

Анотація

*У статті розглядаються особливості функціонування алюзій у романі Маргарет Мітчелл *Gone with the Wind* та способи їх відтворення засобами української мови. Ілюстративний матеріал свідчить, що найчастіше вживаними у романі є біблійні, міфологічні, культурні та історичні алюзії. Перекладацький коментар, транскрипція, переклад алюзивних власних назв є найпоширенішими прийомами відтворення алюзій українською мовою.*

Ключові слова: *алюзія, переклад, перекладацький коментар, художній твір, прецедентний текст.*

Протягом всього часу існування літератури поети та письменники використовували, використовують і використовуватимуть різноманітні художні прийоми для того, щоб вплинути на читача. Одним із найпоширеніших таких прийомів є алюзія. Відсилаючи читачів до біблійних, міфологічних образів, мотивів, сюжетів, історичних подій, письменники тим самим викликають у них цілу гаму почуттів, починаючи від позитивних і закінчуючи різко негативними.

Художні твори рясніють різноманітними алюзіями, тому вони є цікавим та водночас складним викликом для перекладача і вимагають індивідуального підходу до їхнього відтворення у перекладі.

На сьогодні існує чимало досліджень явища алюзії у філологічному аспекті, і в перекладознавчому зокрема. Наукові напрацювання Л. Венути, У. Еко, Р. П. Зорівчак, М. О. Новикової, П. Торопа, О. І. Чередниченка, Т. Є. Некряч, А. Кам'янець, О. М. Копильної є знач-